Олена Олексіївна Попельницька
кандидат історичних наук,
завідувач відділу науково-видавничої діяльності,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
elenac503@gmail.com

Olena Popelnytska
PhD,
Head of scientific publishing department,
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

ЗБРОЯ ТА ПРЕДМЕТИ ОЗБРОЄННЯ ІЗ ЗІБРАНЬ ІТАЛІЙСЬКИХ АНТИКВАРІВ XIX СТ. Р. РІЧАРДСА ТА А. АЛЬБЕРІЧІ У КОЛЕКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

WEAPON AND ARMAMENTS FROM ITALIAN ANTIQUARIANS OF 19-TH CENTURY R. RICHARDS AND A. ALBERICHI IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM OF UKRAINIAN HISTORY

Анотація

У статті розглядається історія п'ятьох експонатів НМІУ, які до 1917 р. перебували у зібранні відомого київського колекціонера Б. Ханенка, який придбав ці предмети на римських аукціонах зібрань Рауля Річардса та Аугусто Альберічі. Окрему увагу у статті приділено атрибуції придбаних Б. Ханенком п'яти предметів озброєння та військового спорядження, що є історичними та мистецькими раритетами, та дослідженню біографій їхніх попередніх власників. Рауль Річардс свого часу був відомим не лише як римський антиквар та художник, а і як син художниці Емми Гажжіотті-Річардс, яка працювала на замовленнями королівського двору Великої Британії, та Альфреда Бейта Річардса – англійського аристократа, юриста, журналіста і письменника. Аугусто Альберічі відомий як автор пейзажів та картин на історичну тематику, а також збирач археологічних знахідок і творів мистецтва доби середньовіччя, Ренесансу та нового часу.

***Ключові слова*:** Національний музей історії України, Богдан Ханенко, зброєзнавство, Італія, Рауль Річардс, Аугусто Альберічі, Емма Гажжіотті-Річардс, Альфред Бейт Річардс

Summary

The article reviews the five exhibits of NMUH, that were in the assembly of well-known known Kyiv collector Bohdan Khanenko until 1917. He, in turn, has bought these items on the auction of Roman collectors Raul Richards and Augusto Alberichi. Article emphasizes five, gathered by Khanenko parts of armaments and military equipment, which are historical and artistic rarities; research and biographies of previous owners. Raul Richards was known not only as a Roman antiquarian and artist, but as a son of the artist's Emma Gaggiotti-Richards, who worked at the royal court of the Great Britain and Alfred Bate Richards – English aristocrat, lawyer, journalist and writer. Augusto Alberichi was known as the author of landscapes and historical paintings and collector of archaeological finds and works of art of the Middle Ages, the Renaissance and modern times.

***Keywords*:** National Museum of Ukrainian History, Bohdan Khanenko, weapons, armor, Italy, Raul Richards, Augusto Alberichi, Emma Gaggiotti-Richards, Alfred Bate Richards

У 1937 р. до ЦІМу (нині – НМІУ) з Музею західного мистецтва (нині – НММХ) надійшли зброя та предмети військового спорядження із зібрання відомого колекціонера Б. Ханенка.

До 1941 р. вони експонувалися в музейному відділі зброї, а у роки Другої світової війни були евакуйовані до м. Уфи. Після повернення у 1944 р. означених предметів до Києва з'ясувалося, що частина "довоєнних" облікових музейних документів (у яких містилися відомості про шляхи надходження предметів до музею) зникла в роки війни. Отже, зброя з зібрання Б. Ханенка стала депаспортизованою.

Нещодавно нам стало відомо, що у НА НММХ зберігається акт про передачу у 1937 р. предметів озброєння з Музею західного мистецтва до ЦІМу[1]. Цей документ люб'язно передала нам Наталія Ісаківна Корнієнко, заступник директора НММХ.

Вказані у цьому акті музейні інвентарні шифри збігаються з номерами, зазначеними на деяких предметах зброї та військового спорядження з колекції НМІУ. Це дало змогу атрибутувати означені речі як такі, що походять із зібрання колишнього Музею мистецтв Всеукраїнської академії наук імені Богдана та Варвари Ханенків. Основу цього створеного у 1919 р. музею склала колекція Б. Ханенка (котру він у 1917 р. заповів Києву), до якої пізніше були долучені речі з інших націоналізованих приватних зібрань.

З'ясувати, які зазначені у акті передачі 1937 р. предмети походять із зібрання Б. Ханенка, допоміг рукописний каталог збройового зібрання Б. Ханенка[2], який містить описи речей. Зіставлення цих описів та предметів з групи зберігання НМІУ "Зброя та військове спорядження" дозволило нам спільно зі зберігачем цієї групи, Оленою Василівною Шевченко, ідентифікувати в колекції НМІУ раритети із зібрання Б. Ханенка.

Підсумком вивчення збройового зібрання Б. Ханенка у НМІУ стала низка публікацій[3]. Метою цієї публікації є з'ясування біографій колекціонерів, з зібрань яких походять певні предмети, придбані Б. Ханенком на аукціонах.

"Відправною точкою" розшуків став згадуваний рукописний каталог зброї з зібрання Б. Ханенка, який містить інформацію про купівлю п'яти об'єктів:

1. "*Доспех Франциска I Медичи … Приобретено в Париже, из собрания графа Ришар, № 935*";
2. "*Итальянские конные латы. XVII ст. … Из собрания графа Ришар, № 1392*";
3. "*Немецкий мушкет … Из собрания графа Ришар, № 1191*";
4. "*Немецкий самострел с натягом … Из собрания графа Ришар, № 1202*";
5. *Немецкий мушкет... Из собрания Альберичи, № 1416*"[4].

---

[1] [Акт передачі експонатів з Музею західного мистецтва до ЦІМ. 19.02.1937 р.] // НА НММХ. – Оп. 1. – Спр. 44. – Арк. 295.

[2] Дело № 3. Инвентарная опись коллекции оружия, составленная основателем собрания Б. И. Ханенко. На 18 лл. [До 1917 г.] // НА НММХ. – Оп. 1. – Спр. 13.

[3] *Попельницька О.* Взірці парадної західноєвропейської і східної вогнепальної зброї XVI–XVIII ст. з зібрання Б. Ханенка у колекції Національного музею історії України / О. Попельницька // Скарбниця української культури: зб. наук. пр. – Вип. 15 [Зб. мат. наук. конф. "Колекціонування українських старожитностей як складова частина українського національного руху і національного відродження XIX – початку XX століть" (1–3 квітня 2013 р., м. Чернігів, Чернігівський історичний музей ім. В. Тарновського)]. – Чернігів, 2013. – С. 222–228; *Попельницька О.* Півдоспіх Франциска Медичі другої половини XVI ст. та італійські лати вершника XVII ст. у зібранні НМІУ *(у друці – прим. авт.); Попельницька О., Шевченко О.* Старовинна зброя Західної Європи та Сходу із зібрання Б. І. Ханенка у колекції НМІУ *(у друці – прим. авт.)*; *Попельницька О.* Японський меч таті другої половини XIX ст. із зібрання Національного музею історії України / О. Попельницька; Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАНУ. – Східний світ. – 2016. – № 2–3. – С. 184–196; *Попельницька О.* Японська парадна ґнотова аркебуза XVII–XVIII ст. у зібранні Національного музею історії України / О. Попельницька; Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАНУ. – Сходознавство. – 2015. – № 69. – С. 77–85; *Попельницька О.* Півдоспіх XVI століття з гербом Франциска Медичі з зібрання Національного музею історії України [Ел. ресурс] / О. Попельницька // Музейний портал України. Скарби України / Публікації (02.06.2011) – Режим доступу: www.prostir.museum – Назва з екрана; *Попельницька О.* Мисливський арбалет XVI–XVII ст. з зібрання Національного музею історії України [Ел. ресурс] / О. Попельницька // – Там само (21.06.2011) – Назва з екрана; *Попельницька О.* Мисливська аркебуза XVII ст. з зібрання Національного музею історії України [Ел. ресурс] / О. Попельницька //. – Там само (01.07.2011) – Назва з екрана; *Попельницька О.* Перський парадний палаш XIX ст. з зібрання Богдана Ханенка у колекції НМІУ [Ел. ресурс] / О. Попельницька //. – Там само (17.08.2012) – Назва з екрана.

[4] Дело № 3. Инвентарная опись коллекции оружия, составленная основателем собрания Б. И. Ханенко...

Означені записи згадують попередніх власників предметів, придбаних Б. Ханенком – графа Рішара та Альберічі. У Науковій бібліотеці НММХ зберігаються каталоги аукціонів, у яких брав участь Б. Ханенко, зокрема, розпродажу зібрань італійських збирачів старовини Рауля Річардса ("графа Рішара") та Аугусто Альберічі.

Збирання антикваріату для Р. Річардса та А. Альберічі, певно, було прибутковою справою: виявлення, купівля у власників та перепродаж історичних і мистецьких раритетів давало професійним антикварам суттєві прибутки. Можливо А. Альберічі, який, як професійний художник, створював картини на історичні теми, збирав колекцію побутових предметів та старовинну зброю, щоб зображувати їх на своїх полотнах.

Можливо, що розпродаж у 1880-х рр. – на поч. XX ст. на аукціонах зібрань Р. Річардса та А. Альберічі був пов'язаний зі смертю власників, з їхніми фінансовими труднощами або з припиненням їхнього антикварного бізнесу. Стверджувати щось напевно не можна, оскільки нам не пощастило з'ясувати усі обставини їхнього життя.

Рауль Річардс (Raoul Richards) народився в Римі у 1848 (1849?) р., дата його смерті не встановлена. Про самого Р. Річардса вдалося дізнатися небагато; більше інформації збереглося про його батьків.

Матір'ю Р. Річардса була відома італійська художниця Емма Гажжіотті-Річардс (Emma Gaggiotti Richards, 1825–1912), батько якої обіймав високу посаду у Ватикані (рис. 1). Вона народилася у м. Анкона, де вчилася малюванню у Н. Консорті та у 1848 р. познайомилася із майбутнім чоловіком – англійцем А. Б. Річардсом. Після весілля подружжя переїхало до Риму, де Емма продовжила навчання живопису у професора Академії Св. Луки Т. Мінарді (T. Minardi).

Рисунок 1. Емма Гажжотті-Річардс. Портрет молодої жінки (автопортрет?) / Van Ham Kunstauktionen / 30.06.2005 / EMMA GAGGIOTTI-RICHARDS. 1825 ROM – 1912 VELLETRI [El. resourc]. – Access mode: www.van-ham.com/.../portraet-einer-jungen-frau... (last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

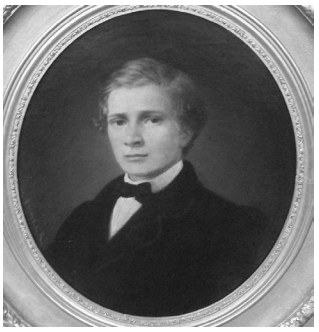

Рисунок 2. Емма Гажжотті-Річардс(?). Портрет молодого чоловіка / Arcaja. Auktions results / Аукцион William Doyle. 18.08.2010. New-York, № 45 / Emma Gaggiotti Richards (1825–1912). Portrait of a young man [El. resourc]. – Access mode: www.arcadja.com ›... › Исполнители База данных › R › Rich G-Richard /...(last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

Е. Гажжіотті-Річардс уславилася як портретистка та автор картин на релігійні і міфологічні теми, які й нині мають попит у поціновувачів мистецтва. Серед представлених на сучасних світових аукціонах творів, що приписують пензлю Е. Гажжіотті-Річардс, інтернет-джерела згадують "Портрет молодого чоловіка" (рис. 2), у якому виникає спокуса побачити зображення чоловіка (А. Б. Річардса) або сина (Р. Річардса) художниці.

У публічній бібліотеці Нью-Йорка (New York Public Library, Astor, Lenox and Tilden Foundations) зберігається створений у 1859 р. Е. Гажжіотті-Річардс портрет американського політика і юриста В. Лоуренса (William Beach Lawrence).

Кілька картин її пензля перебувають у музеях Генуї та Гренобля.

Переїхавши з чоловіком на його батьківщину, Е. Гажжіотті-Річардс здобула визнання британського королівського двору. На замовлення королеви Вікторії вона створила портрет її улюбленої поетеси – феміністки і меценатки А. Е. Проктер (Adelaide Anne Procter), що зараз зберігається у Національній портретній галереї в Лондоні (рис. 3).

Рисунок 3. Емма Гажжотті-Річардс. Портрет Аделаїди Енн (Мері Берік) Проктер. Національна портретна галерея, Лондон / National Portrait Gallery, London / NPG 789. Adelaide Anne ('Mary Berick') Procter by Emma Gaggiotti Richards oil on canvas, feigned oval [El. resourc]. – Access mode: http://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw05155/Adelaide-Anne-Mary-Berick-Procter /... (last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

У 1853 р. на замовлення принца Альберта Е. Гажжіотті-Річардс намалювала портрет німецького художника Л. Грюнера (Ludwig Grüner), що працював у Лондоні. Того ж року на Різдво художниця подарувала британському королівському подружжю свій автопортрет (рис. 4).

Рисунок 4. Емма Гажжотті-Річардс. Автопортрет. 1853 р. // Royal Collection Trust. Emma Gaggiotti-Richards (1825–1912). Portrait of the artist (Self-Portrait). Signed and dated 1853. Oil on canvas. RCIN 408920. The Queen's Gallery Buckingham Palace [El. resourc]. – Access mode: https://www.royalcollection.org.uk/collection/408920/portrait-of-the-artist /... (last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

У 1851 р. картину Е. Гажжіотті-Річардс придбав прусський принц. Посол Пруссії в Лондоні рекомендував художницю німецькому барону, ученому-енциклопедисту А. фон Гумбольдту (1769–1859). Портрет останнього Е. Гажжіотті-Річардс у 1855 р. написала в Берліні на замовлення прусського уряду (рис. 5). Це полотно настільки сподобалося королю Фрідріху Вільгельму IV, що той нагородив Е. Гаджжіотті-Річардс золотою медаллю та замовив їй власний портрет.

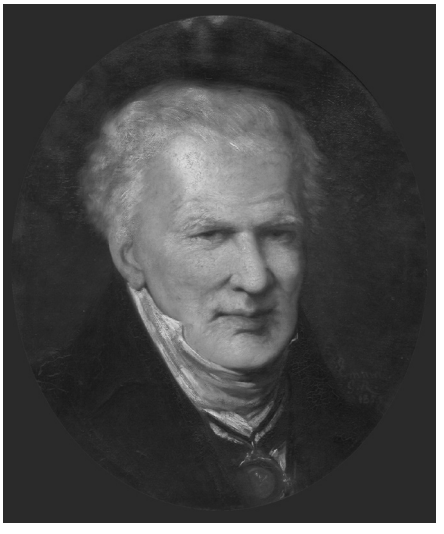

Рисунок 5. Емма Гажжотті-Річардс. Портрет Александра фон Гумбольдта. 1855 р. // Archiv der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften / AH_BLE-0001. Alexander von Humboldt [El. resourc]. – Access mode: http://archiv.bbaw.de/archiv/archivbestaende/abteilung-sammlungen/gesamtbestand-des-kunstbesitzes/gelehrtengemaelde/gelehrtengemalde-seiten/AH_BLE-0001.html /... (last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

У 1859 р. Е. Гажжіотті-Річардс на прохання французького імператора Наполеона III та його дружини створила алегоричний цикл "Чотири сезони".

У 1854 р. художниця виїхала до Риму, з 1855 р. мешкала у Анконі, у 1865 р. переїхала до Флоренції. З 1904 р. і до своєї смерті вона жила у римському передмісті Веллетрі. На честь

Е. Гажжіотті-Річардс названо одну з вулиць Риму[5].

Батьком Р. Річардса був Альфред Бейт Річардс (Alfred Bate Richards, 1820–1876) – англійський аристократ[6], юрист, журналіст, письменник і драматург. Він народився у маєтку Баскерівль-Хауз (Baskerville House), територія якого нині ввійшла до міської смуги м. Барбурн (Barbourne) у Вустерширі (Worcestershire).

Рисунок 6. Р. Річардс у костюмі Карла IX Валуа. 1875 р. Рим // Mr. Raoul Pichards "Carlo IX" // Gorgone G., Cannell C. Il costume è di rigore. 8 febbraio 1875: un ballo a palazzo Caetani. Fotografie romane di un appuntamento mondano. Catalogo della mostra. Roma 2002, 18 aprile – 30 giugno. Museo Napoleonico, Fondazione Camillo Caetani. – Roma: L'Erma di Bretschneider, 2002. – P. 138, № 36.

А. Б. Річардс був онуком торговця солодом Бейта Річардса зі Стоурбриджа (Bate Richards of Stourbridge) та старшим сином Дж. Річардса (1780–1847) – члена палати общин (1832–1837), головного шерифа[7] Вустерширу (1844), власника 200 акрів угідь у Вассел-Гроу[8] (Wassell Grove), зокрема, будинку, спорудженого за часів правління короля Георга IV (1762–1830)[9]. Наприкінці XIX ст. ферма Річардсів перейшла у власність Д. Гаррета (J. Garrett), а їхній родинний будинок у 1958 р. було розібрано[10].

Річардси перебували у родинних стосунках з родиною Бейтів (Bate): поховання представників обох родів розташовані поряд на цвинтарі церкви Св. Іоанна Хрестителя (St. John the Baptist) у містечку Хаглі. Один з написів на надгробку згадує ім'я банкіра зі Стоубриджа та

---

[5] *Wilnitski B*. Emma Gaggiotti-Richards (1825–1912) "Summer" and "Autumn", two important oil paintings, 1849 [El. resource] / B. Wilnitski. – Access mode: www.wilnitsky.com/scripts/redgallery1.../details... (last access 25.12.2016). –Title from the screen.

[6] А. Б. Річардс не мав графського титулу, як і його син, Р. Річардс, якого Б. Ханенко у своєму каталозі називає графом.

[7] Посадовець, що призначався королем та здійснював адміністративні, поліційні та судові функції.

[8] Розташовувалося між селищами Стоурбридж (Stourbridge), Хаглі (Hagley) та Нерсборо (Knaresborough).

[9] Alfred Bate Richards [El. resource]. – Access mode: en.wikipedia.org/wiki/Alfred_Bate_Richards (last access – 25.12.2016). – Title from the screen; Mid-Victorian poetry, 1860–1879: an annotated biobibliography. – London: Mansell, 2000. – P. 389; Walks around Hagley: walk № 2 Wassell Grove [El. resource]. – Access mode: www.streetcheck.co.uk › ... › Hagley › DY9 (last access – 25.12.2016). – Title from the screen.

[10] Це могло відбутися або через смерть усіх представників родини і відсутність спадкоємців, або Річардси продали цей маєток.

власника ферми “The Birches” Томаса Бейта (1779–1846)[11], який, як і батько Р. Річардса, Дж. Річардс, мав титул есквайра (esquire) [12].

А. Б. Річардс отримав блискучу освіту у школах Едінбурга й Вестмінстера та в оксфордському Ексетер-коледжі (Exeter College), де вивчав юриспруденцію. З 1848 р. він працював редактором газет “The Daily Telegraph” та “Morning Advertiser”, мав адвокатську практику[13].

Оскільки Е. Гажжіотті-Річардс у 1854 р. повернулася до Італії, а її чоловік лишився у Великій Британії, припускаємо, що вона розлучилася з А. Б. Річардсом. Швидше за все, офіційно шлюб не було розірвано і Е. Гажжіотті-Річардс продовжувала користуватися прізвищем чоловіка, а А. Б. Річардс більше офіційно не одружувався, хоча мав другу дружину, Marion Stuart Greatorex, та дочку Edmee, яких у 1876 р. згадав у заповіті[14].

На час батькової смерті Р. Річардсу було 27 чи 28 років. Він жив у Римі, де був відомий не лише як син знаменитої художниці, а і як живописець-аматор та завзятий колекціонер-антиквар.

На бал-маскарад 8 лютого 1875 р. у палаці М. Каетані[15] Р. Річардс прибув у костюмі Карла IX Валуа (рис. 6) – певно, виготовленому за портретом французького короля 1561 р. пензля Ф. Клуе. Доповненнями до цього вбрання (нагрудний ланцюг, кинджал на портупейному поясі, декоративна пряжка на капелюсі) могли стали речі з колекції Р. Річардса[16]. Нині світлина у костюмі Карла IX є єдиним зображенням Р. Річардса, яке нам пощастило віднайти.

Про склад зібрання Р. Річардса можна судити з опублікованих каталогів паризького та римського аукціонів 1887 та 1890 років, римської та міланської виставок 1886 р. Він збирав художні речі з різьбленої кістки, каменю та дерева, кольорових та дорогоцінних металів (зокрема, з лімозькими емалями); меблі, гобелени та музичні інструменти; посуд зі скла, кераміки та порцеляни; одяг, тканини, вишивки[17].

У Метрополітен-музеї у Нью-Йорку представлені придбані на аукціоні в Римі у 1890 р.

---

[11] St. Johns churchyard, Hagley / Hagley historical and field society [El. resource]. – Access mode: hhfs.org.uk/.../Hagley1/st_johns_churchyard_h... (last access – 25.12.2016). – Title from the screen.

[12] Надавався державним чиновникам, зокрема, дипломованим адвокатам, та дрібнопомісним дворянам-джентрі, що могли передавати його нащадкам. Володіючи у сільській місцевості земельними маєтностями, есквайри відігравали важливу роль у житті місцевої сільської громади, займаючи керівні адміністративні посади.

[13] Alfred Bate Richards [El. resource]…; Mid-Victorian poetry, 1860–1879: an annotated biobibliography... – P. 389.

[14] Our Hart & Solomon family history / Origins of Family Names / Hart/Richards family Connections [El. resource]. – Access mode: www.geocities.ws/hartsolomon.../origins.html (last access - 25.12.2016). – Title from the screen.

[15] Відомий італійський політик, літератор та скульптор, представник аристократичної родини М. Каетані (1804–1882), був другом Е. Гажжіотті-Річардс.

[16] *Gorgone G., Cannell C.* Il costume è di rigore. 8 febbraio 1875: un ballo a palazzo Caetani. Fotografie romane di un appuntamento mondano. Catalogo della mostra. Roma 2002, 18 aprile – 30 giugno. Museo Napoleonico, Fondazione Camillo Caetani. – Roma: L’Erma di Bretschneider, 2002. – P. 138, № 36. Mr. Raoul Pichards “Carlo IX”.

[17] Catalogue de la riche collection d`armes antiques, du moyen age, de la Renaissance et des temps modernes et des rares objets d`art: Appartenant Raoul Richards. – Rome, 1890. – 251 p.: XXIX pl. // Наук. б-ка НММХ, інв. № 613; Catalogue des objets d’art et de haute curiosit du Moyen-Age et de la Renaissance. Sculptures en ivoire, en bois, en marbre, en pierre et en terre cuite. Fers, étains, bronzes, cuivres, orfèvrerie. Émaux de Limoges et autres. Verrerie, faïences, porcelaines, instruments de musique. Tableaux. Quatre oeuvres remarquables de F. Snyders. Coifrets, tabernacles, cadres, beaux coifres de manage. Meubles des XVIIe et XVIIIe siècles. Bois scuiptés et dorés. Belles tapisseries. Étofles, costumes, velours, broderies, soieries. Composant l’important collection de M. Raoul Richards. – Paris, 1887; Esposizione di Belle Arti in Milano 1886 per l’inaugurazione della nuova sede della Società per le Belle Arti ed Esposizione Permanente, catalogo ufficiale, Milano, Palazzo della Società per le Belle Arti ed Esposizione Permanente [25 aprile – 30 giugno 1886], Milano, Sonzogno editore, 1886 [El. resourc]. – Access mode: www.lapermanente.it/.../Cataloghi-Permanente- ... (last access: 25.12.2016). – Title from the screen.; L’Illustrazione Italiana. 14 Marzo 1886: Esposizione dei metalli nel Palazzo delle Belle Arti. Armatura di Emanuele Filiberto. Collezione Richards. Sezione moderna [El. resourc]. – Access mode: www.maremagnum.com/...nel-1886-esposizion (last access: 25.12.2016). – Title from the screen.; *Angelucci A.* Le Armi del cav. Raoul Richards alla Mostra dei metalli artistici in Roma nel MDCCCLXXXVI descritte // Catalogo delle centenaia diarmi antiche e oggetti rari appartenute a Raul Richards in mostra a Roma nel 1886. – Roma, 1886. – 129 p.

лицарський обладунок та парадний шолом XVI ст. з зібрання Р. Річардса[18].

У передмові до каталогу римського аукціону 1890 р. зазначено, що Б. Ханенко був одним із 12 почесних гостей цього антикварного салону, що мешкали в Римі, Мілані, Брюсселі, Відні, Нью-Йорку, Мюнхені, Берліні, Венеції, Флоренції, Лондоні. На цьому аукціоні Б. Ханенко придбав два комплекти лицарських обладунків, мушкет та арбалет[19].

Один з обладунків, власником яких став Б. Ханенко, презентує аукціонний каталог: "*…des marquis Ricci de Rieti. Cette armure, d'uneconservation parfait, au double corselet, c'est-a-dire cuirasse et contre-cuirasse, armet et bourguignote de rechange, est montee sur un magnifigue destrier sculpte et bois. Cette piece, vraiment splendide dans tous ses details, est d'origine savoisienne et peut etre rigardee sans conteste comme un monument artistique (n. 1392)"* та "*…Belle armure equestre, milueu du dix-septieme siècle. Elle est bronze et toutes les pieces sont rehaussees sur les bords de dorures et garnies de tetes de clous dorees; sur les ailes anterieures des epanlieres est rapportee une rosacea ajouree et doree. Cette armure se compose d'un armet e mezai, d'un collection, d'une cuirasse don't le plastronest orne de bandes et d'un medaillon en sautoir, graves et dores, de garde-reins-ecrevisses, d'epaulieres de brassards, de gantelets articules et de cuissards-ecrevisses a genouilleres. Contre-plastron et bourguignote a gardenuque lamee, a oreilleres et a nasal mobile, pieses de renfort et de rechange. Dans la main droite une masse, d'armes a tete a sept ailes ajourees, en bronze, ayant un manche recouvert en cuir noir. Bottes-housseaux en euir blanc a la mode de l'epoque, avee eperons plaques en argent. Cette armure est montee sur un cheval en bois [tres habiliment sculpte]. Sella a arcons fonts et house recouvertes de velurs vert orne de galons en or. Tetiere et brides en cuir, garnies et bronze cisele et dore. Beau mors a bassettes, en fer cisele. Cette armure appartenait a la famillie des marquis Ricci de Rieti"*[20].

Каталог вміщує опис і другого комплекту обладунків, придбаного Б. Ханенком: "*Importante et belle demi-armure ayant apportenu a Franco is 1-er des Medicis grand-duc de Toscane 1578–1587. Elle est bronze et decoree de bandes ciselees a bassetaille portant des medallions avec figures trophees militaires et autres ornaments fonds rehausses de dorures. Le plastron porte les armoiries des Medicis surmontees de la couronne grand-ducale et charges de la croix de l'ordre de Sant-Etienn"*[21].

У каталозі також представлено мушкет ("*Mousquet allemande a rouet. Canon de damas taille eu carre et portant une marque poincomee rt doree. Platine a rourt exterieur. Monture en bois de noyer, entierement decoree de tauchie en ivoire grave. Sur la crosse est represente un soldat frappant sut un tambourin. Beau travail de la preniere moitie die dix-septieme siècle*") та арбалет ("*Arbalete allemande a craneqoin. Arc en acier. Bel arbrier a pied-de-cherre plaque et incruste en ivoire grave; feuillages, feeurons et tresses. Paint de mire et hausse en cuivre jaune. Double détente. Dix-septieme siècle*"), власником яких став Б. Ханенко[22].

Усі чотири предмети, придбані Б. Ханенком у 1890 р. в Римі, нині перебувають у колекції НМІУ.

1. **Півобладунок з шоломом. Друга половина XVI ст. Італія, Мілан (?)**.

Його опис у рукописному каталозі зібрання зброї Б. Ханенка є перекладом франкомовної анотації з каталогу 1890 р.: "*Доспех Франциска I Медичи*[23]*, великого герцога Тосканского. XVI век. Состоит из шлема, нагрудника, наплечников, наручей и набедренников. Доспехи брон-*

---

[18] European Helmets, 1450–1650: Treasures from the Reserve Collection. – New York: The Metropolitan Museum of Art, 2000. – № 23; *Helmut N., Pyhrr S. W., Tarassuk L.* The Art of Chivalry: European Arms and Armor from The Metropolitan Museum of Art. – New York: The Metropolitan Museum of Art, 1982. – № 10.

[19] Catalogue de la riche collection d`armes antiques, du moyen age, de la Renaissance et des temps modernes et des rares objets d`art: Appartenant Raoul Richards… – № 935, 1191, 1202, 1392, Pl. XIV, XXII, XXIX.

[20] Ibid. – II, S. 108.

[21] Ibid. – S. 107.

[22] Ibid. – S. 141, 143.

[23] Резиденцією олігархічної родини Медичі у XIV–XVIII ст. була столиця Тоскани – Флоренція. Франциск I (1541–1587) – великий герцог (з 1574), перебував у шлюбі з дочкою імператора Священної Римської імперії Фердинанда I, Іоанною Австрійською. Одна з доньок Ф. Медичі, Марія, була королевою Франції.

зированы, украшены чеканкой, изображающей медальоны с фигурами, воинские трофеи и проч. На нагруднике герб Медичи с герцогской короной и крестом ордена Святого Стефана[24]. Приобретено в Париже, из собрания графа Ришар, № 935".

Рисунок 7. Обладунки кірасира та Франческо Медичі XVI–XVII ст. із зібрання Р. Річардса. Світлина Олени Попельницької.

Обладунок парадний латний пластинчастий пост-максиміліанівського типу гладкий (нерифлений). Складається з шолома з нашийником, кіраси (нагрудник та наспинник), комплектів для захисту плечей, рук та стегон.

Шолом armet та *захист шиї* належать до бургундського типу.

Нагрудник з ребром (тапулем) та короткий наспинник суцільноковані.

До нижнього краю нагрудника ременями приєднані дві "дошки" для захисту стегон.

Пластинчасті *наплічники* та захист передпліч – це єдина конструкція. До *комплекту для захисту рук* входять трубчасті шарнірні верхні й нижні наручні та прикриття ліктя (рис. 7).

Ренесансний декор обладунку виконано гравіруванням, травленням, позолотою та бронзуванням. Нагрудник та наспинник вкривають орнаментальні смуги, які від плечей та горла клином сходяться на талії.

Нагрудник та *наплічники* прикрашено гравірованими бюстами і постатями у античних обладунках, вписаними до картушів.

У верхній частині *нагрудника* зображено поєднаний з хрестом лицарського ордена Св. Стефана герб родини Медичі, увінчаний геральдичною герцогською короною.

2. Обладунок кірасира. Початок XVII ст. Італія, Мілан (?).

25 травня – 30 червня 1886 р. означений обладунок експонувався на манекені вершника на виставці у римському Палаці мистецтв. Зображення цього лицарського спорядження прикрасило обкладинку часопису "L'Illustrazione Italiana[25]" (рис. 8). Опис представленого на цій

---

[24] На гербі Медичі на золотому полі зображено шість дисків; до верхнього з них, блакитного, вміщені три золоті геральдичні лілії, решта дисків червоні. Орден Св. Стефана Великомученика (Ordine di Santo Stefano Papa e Martire) є вищим тосканським лицарським орденом, заснованим великим герцогом Козімо I Медичі на честь перемоги 1537 р. над французами. Має вигляд червоного емалевого мальтійського хреста під короною.

[25] *Helmut N., Pyhrr S.W., Tarassuk L.* The Art of Chivalry... – № 10; L'Illustrazione Italiana. 14 Marzo 1886: Esposizione dei metalli nel Palazzo delle Belle Arti…

виставці зібрання Р. Річардса у 1886 р. здійснив А. Ангелуччі[26].

Рисунок 8. Ілюстрація "Esposizione dei metalli nel Palazzo delle Belle Arti. Armatura di Emanuele Filiberto. Collezione Richards. Sezione moderna" з видання "L'Illustrazione Italiana. 14 Marzo 1886" L'Illustrazione Italiana. 14 Marzo 1886 // Esposizione dei metalli nel Palazzo delle Belle Arti. Armatura di Emanuele Filiberto. Collezione Richards. Sezione moderna [El. resourc]. – Access mode: www.maremagnum.com/...nel-1886-esposizion/ (last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

Після придбання цього комплекту військового спорядження на римському аукціоні 1890 р. Б. Ханенко занотував його опис (що є калькою з франкомовної анотації каталогу 1890 р.) у реєстрі власного зібрання зброї *"Итальянские конные латы. XVII ст. Бронзированы, по краям позолочены и украшены золочеными головками гвоздей. Вооружение состоит из шлема с забралом, шейного колета (горжет), кирасы, крестцового прикрытия, оплечья, наручей, рукавиц с пальцами, набедренников и наколенников. В собранном виде вооружение представляет фигуру рыцаря, укрепленную на деревянном коне. В руках всадника – бронзовый о семи перьях пернач, на ногах – сапоги из белой кожи с серебряными шпорами. На лошади – потник зеленого бархата с золочеными галунами, седло – с чушкой для пистолетов. Мундштук чеканного железа и кованые удила украшены золоченым бронзовым набором. Настоящее вооружение составляло собрание семьи маркизов Риччи де Риети (из собрания Ришар, № 1392)[27]"*.

Нині цей парадний повний латний пластинчатий обладунок складається з *шолома* типу арме, нашийника бургундського типу, *кіраси* з ребром-тапулем, захисту шиї; декорованих позолоченими розетами *наплічників*; *захисту рук та стегон*, латних *рукавиць*.

На *нагруднику* – вигравійований та позолочений ланцюг з медальйоном з постаттю Діви Марії. Над медальйоном розміщено контурний малюнок (герб?): картуш у формі липового листка з завитками та серцеподібною фігурою усередині.

Означений обладунок італійського кірасира початку XVII ст. у київському будинку Б. Ханенка експонувався на манекені, як і на виставці 1886 р. та аукціоні 1890 р. (рис. 9).

---

26 *Angelucci, Angelo*. Le armi del cav...

27 Дело № 3. Инвентарная опись коллекции оружия, составленная основателем собрания Б. И. Ханенко…

Рисунок 9. Манекен вершника у передпокої київського будинку Б. Ханенка. Зі світлини поч. XX ст.

3. Аркебуза. Кінець XVI – перша половина XVII ст. Саксонія, Дрезден (?).

Рукописний каталог зібрання зброї Б. Ханенка вміщує такий опис: "*Немецкий мушкет (пищаль) с колесцами, первой половины XVII в. Ореховое дерево, инкрустация слоновой костью с изображением солдата с барабаном. В прикладе устроен ящик для патронов. На стволе – золоченое клеймо с изображением всадника. Из собрания гр. Ришар, [лот] № 1191*[28]".

Дерев'яне цев'є ложі аркебузи довге, сягає дулового зрізу ствола. Приклад майже рівний, з овальними гранями. Затильник роговий. З правої сторони прикладу вирізана т. зв. "німецька виїмка" – заглиблення для зберігання дрібних предметів, потрібних для догляду за ручною вогнепальною зброєю: викрутки, шила, шматки піриту для колісцевого замка тощо. Виїмку прикриває дерев'яна засувна кришка, декорована кістяною пластиною з гравійованим гротескним зображенням левіафана.

Рисунок 10. Аркебуза XVI–XVII ст. (фрагмент) із зібрання Р. Річардса. Світлина Олени Попельницької.

---

[28] Там само.

Декоративні гравіровані кістяні пластини щільно вкривають дерев'яну поверхню ложі і прикладу. У щоку прикладу вмонтовано пластину з зображенням бородатого чоловіка в європейському одязі XVI ст., який б'є у барабан (рис. 10). На інших пластинах вигравійовані гротескні дельфіни, риби, вепр, грифон; маскарони людей та фантастичних істот; фрукти, квіти, волюти, орнаментальна "дрезденська луска".

У нижній частині цев'я ложі закріплені кістяні втулки, що утримують дерев'яний шомпол з кістяним прибійником. Сталева запобіжна скоба спускового гачка оснащена упорами для кожного з пальців.

Кремінний колісцевий притискний закритий замок належить до барокового типу. Його механізм у захисному кожусі змонтовано з правого боку ствола.

Восьмигранний рівний по всій довжині ствол кутий з дамаської сталі. На ньому вибите кругле зброярське виробниче клеймо із зображенням людських постатей і літерами "ICV".

4. Арбалет мисливський. Західна Європа, Саксонія (?). Кінець XVI – початок XVII ст.

Рукописний каталог зброї з зібрання Б. Ханенка наводить його опис: *"Немецкий самострел с натягом. XVII век. Лук стальной, приклад инкрустирован гравированной слоновой костью, прицел и накладки из золоченой меди. Двойной спуск. Длина 59 см. Из собрания графа Ришар, [лот] № 1202*[29]*"*.

Арбалет оснащений механізмами для натягання та спуску тятиви. Верхня грань масивної дерев'яної ложі у місці накладання стріли інкрустована кістяною пластиною з вигравійованими ренесансними зображеннями фруктових гірлянд, квітів, бутонів і пагонів.

Відсутність поздовжнього жолобка на ложі, "припухлість" ложі у місці розташування спускового механізму і пишний гравійований декор вважають характерними ознаками саксонських арбалетів першої половини XVII ст.

Сталевий лук приєднаний до виїмки ложі петлею з конопляного шнура, пропущеного через отвори у ложі. Ця ж петля фіксує металеве *стремено* для підвішування арбалета до сідла. Місце з'єднання лука і ложі оздоблене червоними нитяними помпонами. Сталева дуга арбалета на кінцях має вирізи для кріплення тятиви, сплетеної з рослинних волокон (рис. 11).

Рисунок 11. Арбалет XVI–XVII ст. із зібрання Р. Річардса. Світлина Олени Попельницької.

Посередні верхньої грані ложі розміщений *роликовий замок* для утримання стріли, зафіксований протягненим через нього жмутом конопляних мотузок, що обвиває ложу. У нижній частині ложі змонтовано внутрішній *спусковий механізм* з довгим металевим важелем. На верхній частині ложі встановлено металевий *діоптричний приціл*.

До комплекту разом з арбалетом входить *рейково-редукторний пристрій* т. зв. "німецького типу" для натягання тятиви.

У зібранні Б. Ханенка також був мушкет, у 1891 р. придбаний на римському аукціоні ко-

---

[29] Там само.

лекції антиквара та живописця Аугусто Альберічі (Augusto Alberici), що народився в 1846 р. у римському передмісті Траставере у родині капітана корабля з Гаети тажительки Риму.

За підтримки меценатів Дж. Батіста Маротті та Дж. Фронтіні юний А. Альберічі отримав змогу вчитися живопису в римській Академії Св. Луки у професора Тоглієтті.

А. Альберічі уславився як автор пейзажів та історичних картин, нині представлених на світових аукціонах (рис. 12, 13).

Рисунок 12. А. Альберічі. Палкий шанувальник / 466. Augusto Alberici (Italian, 1846–1904/8), "The Ardent Admirer", oil on canvas, signed mid-right, 18 1/4 in. x 13 in., in a modern frame [El. resourc]. – Access mode: http://www.nealauction.com/archive/1008/lot/paintings/continentalenglish/... (last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

Рисунок 13. А. Альберічі. [Пейзаж] / Lot 1672: AUGUSTO ALBERICI (Geb. 1846 Rom. War bis um 1908. Fine Art & Antiquesby Kunstauktionshaus Schloss Ahlden. May 3, 2008 Ahlden, Grosse Str. 1, Germany) [El. resourc]. – Access mode: http://www.invaluable.com/artist/alberici-augusto-j53gzm9axe /...(last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

Рисунок 14. Чаша культури вілланова, що до 1888 належала А. Альберічі / Museum of Fine Arts Boston. Ceramic Bucchero. Around shoulder four small bosses. Bowl with incurved rim Villanovan Ware Provenance. By 1888: with Augusto Alberici (said to be from a tomb on the slope of Monte Cucco); April 14, 1888: purchased by R. Lanciani from Augusto Alberici; purchased by MFA from R. Lanciani, 1888 [El. resourc]. – Access mode: http://www.mfa.org/collections/object/bowl-with-incurved-rim-154245 /... (last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

Дата смерті А. Альберічі невідома: у різних джерелах називають 1908, 1911 та 1922 роки. У мережі Інтернет є інформація про поховання на цвинтарі м. Парма певного Аугусто Альберічі, що помер у 1918 р.[30]

Антикварну колекцію А. Альберічі продавали на римських аукціонах 1886, 1891 та 1907 рр. До аукціонних каталогів увійшли художні предмети (фаянс, меблі, зброя) середньовіччя, Ренесансу та нового часу, а також археологічні знахідки: античні теракотові статуетки, вази (рис. 14), вироби з бронзи, ювелірні прикраси тощо[31].

Кілька археологічних предметів із зібрання А. Альберічі зберігаються у Музеї мистецтв у Бостоні (США)[32].

---

[30] Il Luogo dei Ricordi di Augusto Alberici – Morte: 31-1-1918 – Sepoltura: Parma Cimitero Di Ugozzolo – In Mia Memoria – Archivio Storico Digitale Defunti [El. resourc]. – Access mode: www.inmiamemoria.com/.../Alberici/Augusto/...(last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

[31] Catalogue de la riche collection d'armes antiques, du Moyen Age, de la Augusto Alberici [El. resourc]. – Access mode: www.artfact.com/.../alberici-augusto-j53gzm9a (last access: 25.12.2016). – Title from the screen; Catalogue de la riche collection d'antiquités classiques, terres cuites, figurines de Tanagra et de l'Asie Mineure, vases, bronzes, bijoux, pierres gravées, monnaies romaines, etc. et d'objets d'art des XIVe, XVe et XVIe siècles. Tableaux des premiers temps des écoles fiorentine et siennoise, bronzes, faïences, meubles anciens sculptés, statues et bas-reliefs en bois et marbre, armes, ouvrages en fer, instruments de musique, porcelaine, tapisseries, étoffes, orfévrerie, bijoux, objets de vitrine et de curiosité, etc. appartenant à Mr. A. Alberici. – Rome, 1886. – 94 p., xvi leaves of plates: ill.; Catalogue des objets d'art antiques du moyen-âge, de la renaissance et des temps modernes, appartenant à un illustre personnage romain, de la collection de M. Auguste Alberici et des objets collectionnés par feu le compte Charles des Dorides. La vente aux enchères publiques aura lieu à Rome ... le 2 mars 1891 et jours suivants ... sous la direction de MM. Giacomini & Capobianchi ... – Rome: Imprimerie editrice romana, 1891. – 185 p.: viii pl. // Наук. б-ка НММХ, інв. № 613; Catalogo degli oggetti d'arte antichi, del Medio Evo, del Rinascimento e moderni che formano la collezione Alberici: Le vendite al pubblico incanto per cura della casa Corvisieri avranno luogo nella sede di Roma ... dal 24 gennaio al 7 febbraio 1907 ... – Roma, 1907. – 111 p.

[32] Bowl with incurved rim / Museum of Fine Arts Boston. Italic. Ceramic, Bucchero. Around shoulder four small bosses. Bowl with incurved rim. Villanovan Ware "By 1888: with Augusto Alberici (said to be from a tomb on the slope of Monte Cucco); April 14, 1888: purchased by R. Lanciani from Augusto Alberici; purchased by MFA from R. Lanciani, 1888, for $493.92…" [El. resource]. – Access mode: www.mfa.org/bowl-with-incurved-rim-1542 (last access – 25.12.2016). –Title from the screen; Amphora on high base / Museum of Fine Arts Boston. Italic, Villanovan I (950-880 B.C.). "Ovoid amphora with reversed cone neck and flaring lip. A handle withe three supports on the shoulder. Opposite, a small horizontal handle on largest diameter of the body. Both handles are missing. Primitive meander scratched on the vase and the base, which is perforated by a square hole. By 1888: with Augusto Alberici (said to be from a tomb on slope of Monte Cucco); April 24, 1888: purchased by R. Lanciani from Augusto Alberici; purchased by MFA from R. Lanciani,

5. Мушкет мисливський. **Друга половина XVII ст. Саксонія (?), Дрезден (?)**.

Рукописний каталог зібрання зброї Б. Ханенка наводить його опис: "*Немецкий мушкет с колесцами. XVII в. Ореховое дерево, инкрустация черным деревом, слоновой костью, перламутром. Изображены герб и цветы. На металлических частях гравированы сцены охоты. В прикладе устроен ящик для патронов. Клеймо с изображением всадника. Надпись на стволе «Loleny Neyereter». Из собрания Альберичи, [лот] № 1416*[33]".

Довгий масивний, рівний по всій довжині, мушкетний ствол восьмигранного перерізу виготовлено з дамаської сталі. На верхній грані вигравійовано напис "Loleny Neyereter (?)". У казенній частині вибито кругле зброярське виробниче клеймо із зображенням вершника та літерами "IN" (рис. 15).

Рисунок 15. Мушкет XVII ст. (зброярське клеймо) з колекції А. Альберічі. Світлина Олени Попельницької.

У гранчастому дерев'яному прикладі влаштовано т. зв. "німецьку виїмку" з висувною кришкою для зберігання предметів догляду за ручною вогнепальною зброєю. Ложа і приклад інкрустовані перламутровим рослинним бароковим орнаментом. Латунна запобіжна скоба спускового гачка устаткована упорами для кожного з пальців.

Замок колісцевий відкритий, барокового типу. Замочну дошку декоровано вигравійованою сценою полювання: озброєний списом мисливець в одязі XVI ст. та мисливські собаки атакують ведмедя (рис. 16).

Рисунок 16. Мушкет XVII ст. (зображення сцени полювання) з колекції А. Альберічі. Світлина Олени Попельницької.

1888, for $493.92…" [El. resource]. – Access mode: www.mfa.org/amphora-on-high-base-15431 (last access: 25.12.2016). – Title from the screen.

[33] Дело № 3. Инвентарная опись коллекции оружия, составленная основателем собрания Б. И. Ханенко…

Рисунок 17. Мушкет XVII ст. (зображення герба) з колекції А. Альберічі. Світлина Олени Попельницької.

У щоку приклада інкрустовано гравіровану кістяну пластину з зображенням геральдичного щита, поділеного на чотири поля з зображеннями оленів та трьох повторюваних трикутників (рис. 17).

Ознаками, які дають змогу зараховувати цей мушкет до виробів саксонських майстрів (або майстрів німецького регіону Священної Римської імперії, до якого належить Австрія, Богемія та Польща) є масивність мушкета та його замка, наявність перламутрових інкрустацій.

Описані у статті взірці зброї та обладунків демонструють, наскільки ретельно Б. Ханенко відбирав предмети для своєї колекції, купуючи на відомих європейських аукціонах речі, що мали хорошу репутацію і становили неабияку історичну та художню цінність.

Вивчення шляхів надходження речей до збройового зібрання Б. Ханенка є досить перспективним, оскільки відомі прізвища й інших європейських антикварів, із зібрань яких до колекції Б. Ханенка потрапили справжні історичні та мистецькі раритети.